

8 Творы Васіля Быкава ў кантэксте твораў сусветнай літаратуры пра вайну

8.1 Паэтыка твораў Васіля Быкава

8.2 Творы Васіля Быкава і экзістэнцыялізм

8.1 Паэтыка твораў Васіля Быкава

В. Быкаў – адзін з самых значных і знакамітых беларускіх і сусветных празаікаў. Мастак, які ўсёй сваёй творчасцю сцвярджаў чалавечнасць, маральнасць насуперак прагматызму. Л. Корань адзначыла: «Быкаў адразу і нязменна абраў вернасць чалавеку, ахвяраванаму пакутам і несправядлівасці» [1, с. 115].

В. Быкаў пісаў пра тое, што такое вайна ў яе сапраўдным абліччы: «Лічу сваім абавязкам ад імя загінуўшых пакаленняў выкрываць жорсткасць вайны, яе антычалавечую сутнасць» [2, с. 3]. Пазней пісьменнік удакладніў: «Вайна супярэчыць чалавечай прыродзе, нішто не можа апраўдаць яе існаванне. Але вайна амаральная і таму, што яна здольная паламаць чалавека духоўна» [3, с. 6]. Такіх выказванняў у пісьменніка нямала.

В. Быкаў вывеў беларускую прозу пра вайну на еўрапейскі ўзровень. В. Быкаў быў найбольш верагодным прэтэндэнтам ад Беларусі на атрыманне Нобелеўскай прэміі. І пісьменнік быў вельмі блізка да гэтага. Сёння творы В. Быкава перакладзены больш чым на 50 моваў. А ў колькіх краінах свету яны друкаваліся цяжка падлічыць.

М. Тычына адзначае: «В. Быкаў – гэта і унікальная эстэтычная з’ява ў айчыннай і сусветнай літаратуры, гэта і найвялікшая ступень мастацкай праўдзівасці, глыбіня пранікнення ў таямніцы народнай і чалавечай псіхалогіі... прытчавая шматзначнасць і прарочая відушчасць» [4, с. 640].

Творам В. Быкава часцей за ўсё даюцца такія характарыстыкі: «мужны талент», «строгі рэаліст», «маральны максімалізм», «бескампрамісная пазіцыя», «аскетычная мастацкая манера». «У той жа час не менш часта ўзгадваюцца быкаўская чалавечнасць, гуманістычнае спачуванне ўсім прыніжаным, занябжаным, абдзеленым лёсам, ахвярам жорсткага веку бясконцых войнаў і грамадскіх катаклізмаў» [4, с. 641]. Гэта – вызначальнае ў творах В. Быкава: адмаўленне нечалавечых абставін. І тых, хто гэтыя абставіны стварае.

Спрачаючыся з тымі, хто паставіў пад сумненне “нацыянальнае” ў В. Быкава, І. Афанасьёў адзначае: “Пачуванне і выпрабаванне сябе на быкаўскіх сцяжынах мінулай вайны, у сутыкненні не толькі палітычных, але і культурфіласофскіх сістэм, можна параўнаць з засваеннем нейкага агульнаеўрапейскага шифру, які дапамог **“рассакрэціць”** (вылучана намі – А. М.) саміх беларусаў і адбіць гэтае ўсведамленне ў стане культуры (у адпаведнасці з яе знакавай прыродай) – на вырашальным, апакаліптычным зломе, калі ўвесь нацыянальны вопыт перажыты як апошні” [5, с. 115]. І ў гэтым значэнне прозы В. Быкава. Бог падараваў В. Быкаву жыццё, каб ён

распавёў свету пра беларусаў. Л. Корань падкрэслівае: «Быкаў здзейсніўся як віднейшы мастак 20 ст. у беларускім моўным мысленні і такім чынам з'явіўся як бы правадніком тых менталітэтных сэнсаў, тых культурных абсягаў, якія нясе свету беларуская духоўнасць» [1, с. 21].

Пачатак літаратурнай дзейнасці В. Быкава – 1951 год, калі ён на Курылах напісаў апавяданні «Смерць чалавека» і «Абознік» (надрукаваны ў 1957). Ужо ў ранніх апавяданнях «У першым баі», «Смерць чалавека» «Дваццаты», «Фруза», у аповесці «Апошні баец» абазначылася тэндэнцыя, што стане вызначальнай для творчасці В. Быкава: «знаходзіць падзеям чалавечае вымярэнне, адзіна вартае таго, каб па-сапраўднаму глыбока і дакладна ацаніць маральную сутнасць героя» [4, с. 643].

В. Быкаў пачынаў сваю творчую дзейнасць з надзвычайнай веры ў чалавека, у тое, што ён можа стаць «вышэй за свой лёс», стаць «мацнейшым за магутную сілу выпадку» («Яго батальён»). Пісьменнік сцвярджаў вялікі сэнс жыцця і смерці сваіх герояў, вялікі маральны сэнс іхніх пакут («Жураўліны крык», 1959, «Трэцяя ракета», 1961, «Альпійская балада», 1963, «Сотнікаў», 1970, «Абеліск», 1970, «Дажыць да світання», 1972, «Воўчая зграя», 1974, «Яго батальён», 1975). Але з цягам часу ў «быкаўскім пафасе ўсё больш выразнай дамінантаю рабілася нічым не знятая трагедыянасць» (Л. Корань) («Здрада», 1960, «Пастка», 1962, «Мёртвым не баліць» 1965, «Праклятая вышыня», 1968, «Круглянскі мост» 1968, «Пайсці і не вярнуцца», 1978, «Знак бяды», 1982, «Кар'ер», 1986, «У тумане», 1987, «Аблава», 1988, «Сцюжа», 1969, 1991, «Сцяна», «Пакахай мяне, салдацік» і інш.).

В. Быкаў прыходзіць да ўсведамлення: для таго, каб паказаць сапраўднае аблічча вайны, патрэбна праўда. Узоры такой праўдзівай літаратуры пісьменнік бачыў у кнігах А. Бека, К. Сіманава, В. Гросмана, А. Ганчара, А. Твардоўскага, Э. Казакевіча, К. Чорнага. І асабліва Віктара Някрусава («У акопах Сталінграда»), Ю. Бондарава, Р. Бакланава. Моцны ўплыў на В. Быкава мелі творы Э. М. Рэмарка і Э. Хэмінгуэя.

«Першай, даволі нерашучай спробай» (В. Быкаў) на шляху праўдзівага ўзнаўлення мінулай вайны, у імкненні «пакончыць з сачыніцельскай прыгажосцю, эфектнасцю, бесканфліктнасцю» пісьменнік лічыў аповесць «Жураўліны крык». В. Быкаў адмаўляецца ад «псіхалагічна паслабленай эпапейнасці і панарамнасці ў паказе ваенных падзей» (М. Тычына) і абмяжоўвае дзеянне адным не самым значным у маштабах вайны эпізодам. Такім чынам, творах В. Быкава ўласціва не маштабнасць ахопу падзей, а маштабнасць праўды. Галоўным героем пісьменнік зрабіў «радавога вялікай бітвы»: «Сталінград для краіны, – пісаў В. Быкаў, – быў аднойчы ў вайну, а для салдата на пярэднім краі ён здараўся куды як часта. І ўсё ж трэба было намагчыся, каб выжыць і – галоўнае – перамагчы, бо пагібель часта была як здрада жывым» [6, с. 4].

У апавяданні «Адна ноч» беларуская літаратура зрабіла яшчэ адзін крок у напрамку эстэтычнай эвалюцыі ў паказе вайны. Пісьменнік наступным чынам перадае адчуванні савецкага салдата пасля забойства немца, з якім ён вымушаны быў правесці ноч у падвале і ў якім ён пабачыў

не толькі ворага, але і ахвяру: «Узрушаны і змардаваны, ён нечага ніяк не мог сцяміць ці, можа, не мог чагосьці ўспомніць – разгарачаным нутром ён толькі адчуваў, што сталася вялікая, яшчэ не ўсвядомленая да канца несправядлівасць, перад магутнаю сілай якой і ён, і Фрыц Хагеман былі бездапаможнымі» [7, с. 185]. І. Афанасьёў пісаў на гэты конт, што ў апавяданні мы маем справу з літаратурай пра вайну, якая перастае быць літаратурай учарашняга дня [8, с. 27].

8. 2 Творы Васіля Быкава і экзістэнцыялізм

Праблема «Васіль Быкаў і экзістэнцыялізм» ужо мае сваю гісторыю. Адно даследчыкі мяркуюць, што пісьменнік з экзістэнцыялізмам палемізуе, другія, што існуе шмат кропак судакранання гэтага філасофска-літаратурнага напрамку і творчасці беларускага празаіка (І. Афанасьёў, М. Анастасьеў, В. Локун, Е. Лявонава). Так, І. Афанасьёў разглядае «Сотнікава» і «Дажыць да світання» В. Быкава паралельна з творчасцю А. Камю і Ж.-П. Сартра. Рускі крытык М. Анастасьеў параўноўвае аповесць В. Быкава «Дажыць да світання» з раманам англійскага пісьменніка У. Голдзінга «Шпіль» і «Чумой» А. Камю. Л. Корань слухна падкрэсліла, што «найбольш кваліфікаваныя і аўтарытэтных даследчыкі параўноўваюць В. Быкава з заходнімі аўтарамі не як сціплага падсуседа, а як роўнавялікую мастацкую з'яву, далёка не абмежаваную і не вычарпаную ўласна экзістэнцыяльнымі, напрыклад, ідэямі і паэтыкай» [1, с. 129].

У творах В. Быкава заўсёды прысутнічае «памежная» сітуацыя, сітуацыя выбару, выбару паміж жаданнем «застацца ў жывых» (Рыбак) і «чалавекам унутры чалавека» (Сотнікаў). Гэта невыносны выбар, коштам якога часта становіцца смерць. П. Васючэнка адзначае: «Па сутнасці, большасць быкаўскіх персанажаў выбірае паміж магчымасцямі (спосабамі) памерці» [9, с. 3]. Часта героі В. Быкава трапляюць проста-такі ў абсурдную сітуацыю («Мёртвым не баліць», «Сцяна», «У тумане»). «Памежная» сітуацыя, сітуацыя выбару – паняцці з катэгарыяльнага апарату экзістэнцыялістаў.

Аналагічныя меркаванні выказвае М. Тычына: «В. Быкава цікавіць найперш чалавек, яго характар, паводзіны ў экстрэмальнай сітуацыі, калі размова ідзе пра жыццё і смерць. Звычайна ён шукае вытокі характару ў мінулым героя, выяўляе зноў і зноў складаную залежнасць героя і абставін. Прычым абставіны заўсёды складваюцца так, што ад самога чалавека амаль нічога не залежыць, застаецца вельмі вузкі выбар, і менавіта ў гэты момант выяўляецца сапраўдная духоўная сутнасць гэтага ці іншага чалавека» [4, с. 648-649].

Сітуацыя выбару ўласціва большасці твораў В. Быкава. Аднак нельга абмінуць увагай відавочную эвалюцыю ў поглядах пісьменніка. На пачатку сваёй творчасці В. Быкаў сцвярджаў сілу чалавечага духу, выступаў прыхільнікам гераічнай канцэпцыі чалавека, сцвярджаў вялікі сэнс пакут і смерці сваіх герояў. У аповесці «Дажыць да світання» (1972): «... ён амаль

пэўна ведаў, што ўсё скончыцца кепска, і адначасна адмаўляўся разумець гэта. Ён хацеў верыць, што ўсё, зробленае ім у такіх пакутах, павінна недзе адбіцца, у чымсьці выявіцца. Няхай не сёння, не тут, не на гэтай дарозе, – можа, у іншым месцы. Павінен жа быць у гэтым нейкі, хай не дужа значны, але ўсё ж чалавечы сэнс” [10, с. 468]. Гэты сэнс – у бунце Іваноўскага супраць наканавання, што надае цану яго існаванню (І. Афанасьеў). Такім чынам, тут відавочная пераемнасць з экзістэнцыялізмам.

Сітуацыя выбару асабліва востра пастаўлена ў так званых партызанскіх аповесцях В. Быкава: «Спрадвечная праблема «выбару» ў партызанскай вайне і на акупіраванай тэрыторыі стаяла больш востра і вырашалася больш разнастайна, матываванасць чалавечых учынкаў была болей ускладнена, лёсы людзей больш багатыя і часта больш трагічныя, чым у кожным з самых розных армейскіх арганізмаў. І наогул элемент трагічнага, які заўсёды з’яўляецца істотным элементам вайны, праявіўся тут на ўсю сваю страшэнную сілу» [6, с. 72].

Вялікі розгалас у грамадстве мела аповесць «Сотнікаў». А. Твардоўскі назваў яе «евангеллем дваццатага стагоддзя». Галоўная праблема твора – «унутраны свет чалавека, магчымасці яго духу» (В. Быкаў). У аповесці гэта праблема гучыць як маральны імператыву: «Што такое чалавек перад знішчальнаю сілай бесчалавечных абстаўінаў? На што ён здольны, калі магчымасці абараніць жыццё вычарпаны ім да канца і прадухіліць смерць немагчыма?» [6, с. 95].

Аднак з цягам часу танальнасць твораў В. Быкава мяняецца, яны набываюць выразна трагедыйнае гучанне, і пісьменнік ужо не пакідае сваім героям маральнага задавальнення, што ўласціва творам экзістэнцыялістаў («Міф пра Сізіфа» А. Камю, дзе Сізіф «у вачах аўтара з’яўляецца бязмоўнай мадэллю вызваленнага духу» (П. Васючэнка). Даследчык піша: «Цяжкасць выбару, які твораць гэтыя героі, не абарочваецца чаканай палёгкай або ўнутранай разняволенасцю, якую экзістэнцыялісты трактавалі як звышмэту, этычны абсалют. Як правіла, учынкi гэтых персанажаў не прыносяць ім вялікай славы, не даюць самім адчування поўнай самарэалізацыі... Васіль Быкаў нібыта ігнаруе пытанне пра ўнутранае вызваленне чалавека ў выніку выбару... Этчнае пытанне пераводзіцца ў іншы ракурс: а ці натуральна ўвогуле выпрабавваць каго-небудзь праз нялюдскія пакуты і штурхаць да волі праз катавальню і эшафот?» [9, с. 4-5]. П. Васючэнка называе такі падыход пісьменніка «экзістэнцыялізмам у беларускай рэдакцыі» [9, с. 5].

Гэтая эвалюцыя пісьменніка асабліва выразна прасочваецца ў аповесці «У тумане» (1988). У галоўнага героя Сушчэні не застаецца ніякага выбару: «Сумленна, як усе, на роўных правах з людзьмі жыць ён не мог, а несумленна не хацеў... Што яму яшчэ засталося?... Чалавек не ўсё можа...» [11, с. 363-364]. Пісьменнік шмат ўдакладняе і пераасэнсоўвае з таго, што раней сцвярджаў у сваіх творах. В. Быкаў ужо не судзіць сваіх герояў паводле патрабаванняў «маральнага катэгарычнага імператыву», для яго вызначальнымі становяцца адчуванні і пакуты чалавека, што не па сваёй волі трапіў у безвыходную сітуацыю.

В. Локун у сваім грунтоўным артыкуле “Літаратура і свабода выбару”, прысвечаным асвятленню экзістэнцыяльных кірункаў у прозе В. Быкава, сцвярджае: “Экзістэнцыяльныя матывы ў творчасці В. Быкава праяўляюцца з новай сілай ужо ў постсавецкія часы, асабліва ў пачатку 90-х гадоў. Калі першы перыяд вызначаўся блізкасцю галоўным чынам у плане жанрава-структурным, а не светапоглядным, то другі перыяд характарызуецца падабенствам больш глыбокім – на ўзроўні разумення прыроды чалавека і свету. Тэма адчужанасці чалавека ад грамадства, духоўная ізаляванасць, адсутнасць ілюзіі будучыні, ідэя варожасці свету ў адносінах да чалавека або чалавека да свету – усё гэта чытаецца ў апавяданнях “На Чорных лядах”, “Жоўтыя пясчак”, “Сцяна” і часткова ў аповесці “Аблава” [12, с. 247].

Аповесць “Аблава” (1989), па словах М. Тычыны, “узнікла як спроба адказаць на пытанне, наколькі чалавек з’яўляецца разумнай, свабоднай і цывілізаванай істотай і якой маральнай мерай яго можна судзіць” [4, с. 682]. Тут наглядаюцца таксама відавочныя набліжэнні экзістэнцыялізму і твораў В. Быкава – праз з’яўленне катэгорыі абсурду. В. Локун адзначае: “Хведар Роўба – новы тып быкаўскага героя. Ён пазбаўлены аптымізму, светлай надзеі на будучыню. Менавіта ў трагічным непрыманні абсурду, у трагічным бунце, асуджаным на паражэнне, у бесперапынным і бессэнсоўным супрацьстаянні, што нагадвае сізіфаву працу, Хведар Роўба набывае сваю велічную трагічнасць. Ён паглыбляецца ў жыццё-абсурд не дзеля таго, каб прыняць яго і пасля годна ім пагарджаць, а хоча зразумець прыроду абсурду, “механізм” яго ўздзеяння на людзей” [12, с. 248].

І. Афанасьеў, асэнсоўваючы трагізм беларускай сітуацыі, задаецца канцэптуальным пытаннем: “Але ж у чым беларуская віна? Няўжо і наш лёс, наш урок – паражэнне? Адкуль праклён?” [5, с. 153]. Адказ на пытанне – у творах В. Быкава: “Праблему іхняга (беларусаў – А. М.) выяўлення В. Быкаў вырашае ў канфлікце “апантанай сацыяльнасці канца 19 – пачатку 20 стагоддзя” (В. Быкаў) і нацыянальнай ідэі. Формула беларускага лёсу з аповесці “Аблава” (“не па-людску і не па-боску”) вызначае наш шлях паміж утапічнасцю сацыяльных праектаў і бязглуздым здзекам з традыцыйнай хрысціянскай маралі, недаравальным нікому...” [5, с. 158].

Выхад у 1997 годзе кнігі “Сцяна” (апавяданне “Сцяна” пабачыла свет у 1995) дало падставы даследчыкам гаварыць “пра свядомыя этыка-эстэтычныя арыентацыі беларускага мастака слова на пэўныя творы экзістэнцыялісцкіх аўтараў, перадусім – на творы Жана Поля Сартра” [13, с. 27], “пра больш уважлівае, чым раней, стаўленне Васіля Быкава да экзістэнцыялісцкай філасофіі, пра яго заўважную эвалюцыю ў бок гэтага, без перабольшання, магутнага сілавога поля сучаснасці, пра рух ад стыхійнага, так бы мовіць, экзістэнцыялізму да ўласна экзістэнцыялісцкай канцэпцыі чалавека і свету” [13, с. 26]. В. Быкаў свядома бярэ сюжэт апавядання “Сцяна” (у беларускім перакладзе “Мур”) Ж. П. Сартра і ўносіць уласныя карэктывы ў асэнсаванне экзістэнцыяльнай праблемы выбару. Як падкрэслівае Е. Лявонава, у абодвух пісьменнікаў “намаганні персанажаў не прыносяць поспеху; больш за тое, намаганні гэтыя маюць цалкам процілеглы

жаданаму, абсурдна-трагічны вынік... У абодвух выпадках чытачу прапануюцца жажліва-жорсткія, абсурдна-лагічныя схемы, своеасаблівыя “паводзінавыя” тэксты” [13, с. 27].

І. Афанасьеў у сваёй манаграфіі “Чарнобыльскае светаадчуванне ў беларускай літаратуры” быкаўскую «Сцяну» “прачытвае” “паралельна” з “Праклятымі і забітымі” В. Астаф’ева, “у сілавым полі” ідэй Г. Фядотава (раздзел “Мелодия оборванной струны”), а ў раздзеле “Апостальскі час” творы В. Быкава суадносяцца з творамі А. Камю, Э. Хэмінгуэя, Г. Бёля, Г. Маркеса, Т. Мана, Э. Рэмарка.

Нельга не ўгадаць і падабенства ў назвах некаторых твораў беларускага пісьменніка і экзістэнцыялістаў (“Мёртвыя без пахавання” Ж. П. Сартра і “Мёртвым не баліць” В. Быкава, “Сцяна” Ж. П. Сартра і “Сцяна” В. Быкава), шматлікія выказванні самога В. Быкава адносна твораў Ж.- П. Сартра і А. Камю.

Е. Лявонава піша і пра традыцыі Ф. Дастаеўскага, культавай постаці для экзістэнцыялістаў у творчасці В. Быкава і Ж. П. Сартра (матыў дзіцячых пакут) [13].

Крытыкі шмат гавораць пра спецыфіку быкаўскіх аповесцяў, пра тое, што пісьменнік стварыў уласную, “новую мадыфікацыю жанру аповесці на мяжы рэалістычнай і экзістэнцыйнай паэтыкі” [1, с. 123], засвоіўшы пэўныя фармальныя прыёмы да структурнай пэўнасці.

І. Штэйнер, пішучы пра катастрофічнасць, «перакуленасць» сучаснага свету, узгадвае пра людзей, надзеленых дарам прадбачання (якім, згодна легендзе, ангел смерці разам з жыццём дадаткова пакінуў пару вачэй). На Беларусі такім чалавекам, як адзначае даследчык, быў В. Быкаў, «лейтматывам творчасці якога становіцца асэнсаванне ўнутранай сутнасці беларускай душы, месца народа ў людской супольнасці, перспектывы развіцця, у рэшце рэшт» [14, с. 72]. І. Штэйнер сцвярджае, што творчасць В. Быкава – гэта «квінтэсэнцыя ўсіх творчых пошукаў беларускай літаратуры апошніх двух стагоддзяў, своеасаблівы паўтаральны курс усёй новай беларускай мастацкай традыцыі» [14, с. 72].

У апошні час свайго жыцця В. Быкаў звяртаецца да жанру прыпавесцей: “На чорных лядах”, “Бедныя людзі”, “Жоўты пясочак” (1994-1995) “Музыка”, “Народныя месціўцы” (1997), “Ваўчыная яма”, “Мальбара”, “Тры словы нямых”, “Труба” (1998), “Хутаранцы”, “Апалагетыка “нагана”, “Кошка і мышка” (1999). Гэты жанр таксама надзвычай паказальны для экзістэнцыялістаў. В. Быкаву імпануе універсальнасць прытчы, яе павучальнасць, змястоўная блізкасць да хрысціянскай пропаведзі. Высновы пісьменніка ў большасці выпадкаў песімістычныя.

У 20 стагоддзі адбываюцца працэсы мадэрнізацыі паэтычнай сістэмы рэалізму, трансфармацыі катэгорый часу і прасторы, змяняецца прасторава-часавы кантэнт: “Прынцып імітацыі, адлюстравання жыцця ў мастацкіх формах, адпаведных самому жыццю, суправаджаецца ці нават выпяцняецца міфам і сімвалам, замест канкрэтных вобразаў аўтары ўсё часцей звяртаюцца да абагульнена-сімвалічных, замест падрабязна, дакладна акрэсленых

абставінаў і характараў выкарыстоўваюць умоўна-фантастычныя, алегарычныя, гратэскавыя. Літаратурныя творы усё часцей набываюць характар прыпавесці, прытчы» [13, с. 109]. З часоў старажытнасці да нас дайшлі такія прытчы, як «Прамудрасць Ахікара» – Сірыя, VII ст. да н.э., «Кніга Прытчаў Саламонавых» – Біблія, «Запаветы караля Анушырвана» – Іран, 531-578 гг. і інш. У беларускай літаратуры – творы К. Тураўскага, Я. Баршчэўскага, «Казкі жыцця» Я. Коласа, В. Ластоўскага. У беларускай літаратуры 20 стагоддзя, як і ў сусветнай, асаблівае пашырэнне набываюць творы, што сінтэзуюць канкрэтнае і агульнае, сітуацыйнае і агульназначнае, умоўнае і рэалістычнае.

С. Ханеня адзначае: «Сучасныя аўтары шукаюць такія мастацкія формы, якія б найбольш поўна раскрывалі адметнасці нашага часу, існавання чалавека ў ім. Анталагічныя пытанні сутнасці чалавецтва ўвогуле і кожнай асобы ў прыватнасці заўсёды былі вызначальнымі для навукова-культурнай думкі. Адсюль выключная схільнасць класічнай філасофіі, літаратуры і мастацтва да універсалізму, планетарнасці мыслення. Жаданне выявіць у малым вялікае, агульнакаштоўнае патрабуе адпаведнай формы для адліўкі мастацкага вопыту. Адсюль і пашырэнне прытчавасці сучаснай літаратуры» [15, с. 33].

У гэтай сувязі можна назваць прыпавесці В. Быкава (зборнік «Пахаджане»), кнігу «Сцяна», аповесці «Дажыць да світання», «Сотнікаў», «Знак бяды», прытчавыя формы ў творах Б. Брэхта, У. Голдынга, А. Камю, Коба Абэ, Т. Мана, Ж. П. Сартра, А. Франса. Як прытчавы твор прачытваецца «Апошняя пастараль» А. Адамовіча, пра што сведчыць «умоўнасць сітуацый і характараў, заостраная маральна-філасофская праблематыка» (С.Ханеня), «Хатынская аповесць», «Карнікі». З’явы парабалізацыі наглядаюцца таксама ў раманах В. Казько «Неруш», аповесці А. Жука «Паляванне на апошняга жураўля». Прачытанню аповесцей В. Быкава як прытчы запырочыў сам аўтар (артыкул «Великая академия – жизнь», часопіс «Вопросы литературы», 1975, № 1). Пасля гэтага крытыкі пачалі пісаць пра парабалічны характар аповесцей пісьменніка.

С. Ханеня, аналізуючы спецыфіку сённяшняй культурнай сітуацыі, мяжы тысячагоддзяў, адзначае: «У выніку крызісу многіх бакоў дзейнасці чалавека – эканамічнай, культурнай, палітычнай, экалагічнай – адбываецца працэс вяртання да некалі страчанага цэласнага светаўспрыняцця» [15, с. 6]. Аўтар акцэнтуюе ўвагу на тым, што пашырэнне ўмоўнасці ў сучаснай літаратуры – «культурная з’ява, глыбінна звязаная з каранёвымі, сутнаснымі пытаннямі рэчаіснасці» [15, с. 5].

Як адзначае С. Ханеня, у 20 стагоддзі ў еўрапейскіх літаратурах актуалізавалася тэндэнцыя да пашырэння асацыятыўнага патэнцыялу, «адмаўленне ад знешняга праўдападабенства жыццю пры адначасовым захаванні яго сутнаснага ўспрыняцця, што ў значнай ступені ўплывае на жанрава-стылёвыя адметнасці сучаснай літаратуры, яе формаўтваральныя пошукі» [15, с. 3]. Фармальнай рэалізацыяй падобнага пашырэння асацыятыўнага патэнцыялу мастацкага тэксту якраз і з’яўляецца зварот да

жанру прытчы і парабалы. Зварот пісьменнікаў да жанру прытчы абумоўлены жаданнем спазнаць быццёвыя праблемы: сутнасці і прызначэння чалавека, характару і мэтай яго дзейнасці. І менавіта прытча, як зазначае С. Ханеня, “узвышае вобраз чалавека ў мастацтве да філасофскага спасціжэння”, яна “надзвычай сугучная патрэбам эпохі” [15, с. 33].

Неабходна размяжоўваць такія тэрміны, як прытча і парабала, ці парабалічная проза: «Мастацкая з’ява парабалізацыі заснаваная на паэтыцы класічнай прытчы (філасофска-этычная іншасказальнасць, адметная сімвалічнасць, перавага інтэлектуальнага пачатку над вобразным і інш.). У адрозненне ад адназначнасці прытчавай алегорыі парабалічныя вобразы больш схільныя да шматзначнай сімвалічнасці. Парабала максімальна адпавядае прынцыпу “адчужэння” [15, с. 36]. С. Ханеня адзначае, што «паэтыка прытчы не столькі вобразная, колькі сілагічная» [15, с. 33].

Зварот да жанру прытчы беларускіх пісьменнікаў адпавядае агульнасусветнаму эстэтычнаму руху. І. Штэйнер адзначае заканамернасць звароту да прыпавесці В. Быкава, творы якога ў гэтым жанры сталі «сапраўднымі вехамі» ў светапогляднай эвалюцыі народнага пісьменніка» [14, с. 87], “прыпавесці Васіля Быкава сцвярджаюць бескарыснасць любых намаганняў, калі ўжо нават гаворка ідзе пра простае фізічнае выжыванне, не гаворачы ўжо пра духоўны росквіт нацыі» [14, с. 88]. Да аналагічных высноў прыходзіць С. Ханеня. Падкрэсліваючы, што “сучасная гісторыя актуалізуе ў прытчавай літаратуры катэгорыю трагічнага”, С. Ханеня вызначае жанр “Сцяны” В. Быкава як “экзістэнцыяльную прыпавесць” [15, с. 52].

Скрупулёзны аналіз твораў прытчавай формы розных пакаленняў беларускіх літаратараў дазволіў С. Ханені зрабіць важную метадалагічную выснову аб тым, што нашы пісьменнікі не толькі чэрпалі з крыніц сусветнай літаратуры, але і здолелі пашырыць жанравыя межы прытчы: “Стварэнне ўласнай мадыфікацыі прытчы – так званай прыпавесці, якая мае шмат адрозненняў ад класічнай формы, сведчыць аб тым, што гэта менавіта беларуская адметнасць у жанравым вызначэнні” [15, с. 53].

Сказанае сведчыць, што нашы пісьменнікі ідуць у нагу з часам, іх творчасць адпавядае самым сучасным тэндэнцыям у развіцці мастацкага слова.

Літаратура:

- 1 Корань, Л. Цукровы пеўнік : літ.- крыт. арт. / Л. Корань – Мн. : Маст. літ., 1996. – 286 с.
- 2 Быкаў, В. Праўда забітага пакалення / В. Быкаў // Голас Радзімы. – 1983. – 17 сакавіка.
- 3 Быкаў, В. Ад зла не выратуешся, закрыўшы на яго вочы . / В. Быкаў // Московские новости. – 1984. – 14 красавіка.
- 4 Тычына, М. Васіль Быкаў / М. Тычына // Гісторыя беларускай літаратуры 20 стагоддзя: у 4 т. Т.3: 1941 – 1965 / Нацыянальная

акадэмія навук Беларусі. – Мн. : Беларуская навука, 2001.– С. 640 – 688.

5 Афанасьёў, І. Чарнобыльскае светаадчуванне ў сучаснай беларускай літаратуры / І. Афанасьёў. – Бягучы літаратурны працэс у крытычным аглядзе: Вып.1. – Мн. : Беларуская навука, 2001. – 212 с.

6 Быкаў, В. Праўдай адзінай . / В. Быкаў. – Мн. : Маст літ., 1984. – 268 с

7 Быкаў, В. Адна ноч / В. Быкаў // Зб. твораў: у 6 т. Т.6. – Мн. : Маст. літ., 1994. – С. 157 – 185.

8 Афанасьев, И. Кто восходит на Голгофу? Антивоенная идея в творчестве Василя Быкава / И. Афанасьев. – Мн. : Маст літ., 1993. – 160 с.

9 Васючэнка, П. Экзістэнцыялізм у беларускай рэдакцыі / П. Васючэнка // Крыніца. – 1996. – № 3. – С. 3 –5.

10 Быкаў, В. Дажыць да світаньня / В.Быкаў // Зб. Тв.: У 6 т. Т.1. – Мн.: Маст літ., 1992. – С. 349 - 471.

11 Быкаў, В. У тумане / В.Быкаў // Зб. Тв.: У 6 т. Т.5. – Мн.: Маст літ., 1994. – С. 277 - 364.

12 Локун, В. Літаратура і свабода выбару / В. Локун // Полымя. – 1998. – № 5. – С. 238- 255.

13 Лявонава, Е. Творчасць В. Быкава і Ж. П. Сартра праз прызму традыцыі Дастаеўскага: філасофска-эстэтычныя перасячэнні / Е. Лявонава // Роднае слова. – 2000. – № 1. – С. 26 – 30.

14 Штэйнер, І. Deja vu, або Успамін пра будучыню . / І. Штэйнер. – Мн. : ЛМФ “Нёман”, 2003. – 144 с.

15 Ханеня, С. Амплітуда мастацкасці: Умоўнасць у беларускай прозе канца 20 стагоддзя . / С. Ханеня. – Гомель: ГДУ імя Ф. Скарыны, 2001. – 117 с.